

Ks. RAFAŁ ZACHMIELEWSKI
UMK Toruń

WYCHOWANIE RELIGIJNE W ZWIĄZKU HARCERSTWA POLSKIEGO

Związek Harcerstwa Polskiego jest ogólnopolskim patriotycznym stowarzyszeniem zrzeszającym w Polsce tysiące osób w różnym wieku i o różnej pozycji społecznej. Jedną z najważniejszych, a zarazem głównych funkcji, jakie to stowarzyszenie stawia sobie za cel, jest wychowanie. Jest to zapisane w statutach ZHP: „Misją ZHP jest wychowywanie młodego człowieka, czyli wspieranie go we wszechstronnym rozwoju i kształtowaniu charakteru przez stawianie wyzwań”¹. System wychowawczy został wypracowany przez lata sumiennej i ciężkiej pracy wielu pokoleń harcerzy i harcerzek. W swojej metodzie jest zgodny z założeniami, celami oraz metodami, które zostały wypracowane przez założyciela Roberta Baden-Powella, a w późniejszych latach rozwinięte w Polsce przez Andrzeja Małkowskiego, twórcę polskiego skautingu. ZHP jest dobrowolnym stowarzyszeniem otwartym na każdego, bez względu na pochodzenie, rasę czy wyznanie. Jest również stowarzyszeniem apolitycznym, niezależnym ideowo i organizacyjnie od partii, ruchów czy organizacji politycznych. Jest członkiem światowej rodziny skautowej zrzeszonej w Światowej Organizacji Ruchu Skautowego (WOSM), Światowym Stowarzyszeniu Przewodniczek i Skautek (WAGGGS) i Międzynarodowym Bractwie Skautów i Przewodniczek (ISGF). ZHP wchodzi w skład światowej rodziny ludzi z pasją, którym mocno leży na sercu wychowanie młodzieży na prawych, aktywnych, zaradnych i odpowiedzialnych obywateli w duchu wartości opartych na prawie i przyrzeczeniu harcerskim.

Bł. Stefan Wincenty Frelichowski, który jest patronem harcerzy w Polsce, tak mówił o harcerstwie i jego systemie wychowawczym: „(...) wierzę mocno, że państwo, którego wszyscy obywatele byliby harcerzami, byłoby najpotężniejsze ze wszystkich. Harcerstwo bowiem, a polskie szczególnie, ma takie środki, pomoce, że kto przejdzie przez jego szkołę, to jest typem człowieka, jakiego nam teraz

---

¹ Statut Związku Harcerstwa Polskiego, Warszawa 2012, rozdz. 2, §3.

potrzeba. A już najdziwniejszą, ale najlepszą jest idea harcerstwa. Wychowanie młodzieży przez młodzież. I ja sam, jak długo tylko będę mógł, co daj Boże, aby zawsze było, będę harcerzem i nigdy dla niego pracować i popierać go nie przestanę. Czuwaj!”². Celem niniejszej pracy jest spojrzenie na harcerski system wychowawczy w aspekcie wychowania w wierze. W pierwszej części zwrócimy uwagę na nauczanie Kościoła w kwestii wychowania, a w rozdziale następnym zobaczymy jak wygląda ono na poziomie władz, drużyn i od strony opieki duszpasterskiej.

1. NAUCZANIE KOŚCIOŁA W SPRAWIE RELIGIJNEGO WYCHOWANIA DZIECI I MŁODZIEŻY

Wychowanie w wierze dzieci i młodzieży leży Kościołowi mocno na sercu. Jezus bardzo dosadnie powiedział do swoich uczniów: „pozwołcie dzieciom przychodzić do Mnie, nie przeszkadzajcie im; do takich bowiem należy królestwo Boże” (Mk 10,14). Kościół w swojej długiej historii, zachęcony słowami Jezusa, wychodzi naprzeciw dzieciom, biorąc je pod swoją opiekę, mając w świadomości, że dzieci są przyszłością Kościoła, narodu i świata.

1.1. Idea wychowania w wierze

Nauka Kościoła na temat wychowania liczy dwa tysiące lat i niezmiennie opiera się na tym samym mocnym fundamencie, jakim jest osoba Jezusa Chrystusa oraz Jego nauka strzeżona, proklamowana i pogłębiana przez Kościół. To On strzeże tego depozytu i nieustannie konfrontuje go ze wciąż zmieniającym się światem. Towarzyszy tym zmianom i pragnie, aby nie były one oderwane od Boga i tych wartości, które przekazał nam Jezus Chrystus. Wychowanie, jakie prezentuje Kościół zachęca do rozwoju zarówno indywidualnego, jak i społecznego tych, do których został posłany. Wypełnia w ten sposób w świecie swoją misję pasterską i apostołską. Kościół nie próbuje podważyć dotychczasowych metod, lecz chce je ubogacić i uświęcić przez obecność w nich Boga.

Prawo do wychowania wypływa z godności osoby ludzkiej jako istoty stworzonej przez Boga na Jego obraz i podobieństwo. „Wszyscy ludzie jakiegokolwiek rasy, stanu i wieku, jako cieszący się godnością osoby, mają nienaruszalne prawo do wychowania odpowiadającego ich własnemu celowi, dostosowanego do właściwości wrodzonych, różnic płci, kultury i ojczystej tradycji, a równocześnie nastawionego na braterskie z innymi narodami współzycie dla wspierania prawdziwej

² W. Miszewski (red.), *Błogosławiony ks. Stefan Wincenty Frelichowski*, Toruń 2003, s. 24.

jedności i pokoju na ziemi”³. Stwórca pragnie człowieka wychować do świętości, a to wychowanie realizuje się w społeczeństwie. W tym procesie najważniejsza staje się osoba ludzka. „Zasadą bowiem, podmiotem i celem wszystkich instytucji społecznych jest i powinna być osoba ludzka, zwłaszcza że ze swej natury niewątpliwie wymaga ona życia społecznego”⁴. Wychowanie człowieka jest dla Kościoła bardzo ważnym zadaniem, które realizuje przez liczne instytucje i duszpasterstwa do tego powołane.

Jedną z podstawowych form wychowywania jest katechizacja, która odbywa się w szkołach. Daje to możliwość dotarcia ze słowem Bożym do każdego ucznia, również do tych, którzy nie czują głębokiej więzi z Bogiem i Kościołem. Dzięki katechizacji można przedstawić Bożą wizję społeczeństwa. Ma to na celu otworzyć młodych ludzi na perspektywę życia w społeczeństwie według przykazań, które dał nam Bóg. Katechizacja ukazuje życie przepojone Chrystusowym duchem i zachęca do budowania już tu na ziemi królestwa Bożego. Otwarcie się na naukę Chrystusa oddali od nas perspektywę cywilizacji śmierci, przed którą przestrzegał nas św. Jan Paweł II, a otworzy na cywilizację życia i miłości, do której człowiek został powołany.

Pierwszym miejscem, w którym człowiek styka się z wychowaniem jest rodzina. To w niej młoda osoba uczy się jak żyć w społeczeństwie, relacji międzyludzkich oraz kultury i wiary. Rodzice dali życie, dlatego to oni są głównie za nie odpowiedzialni. To na rodzicach jako pierwszych wychowawcach spoczywa obowiązek kształtowania sumienia dziecka i wprowadzania go w życie społeczne. Zadaniem rodziny jest zapewnienie odpowiednich warunków, które pozwolą wypracować młodemu człowiekowi takie cechy, które umożliwią mu właściwe funkcjonowanie w społeczeństwie. „Że starsze kobiety (...) niech pouczają młodsze kobiety, żeby miłowały swoich mężów i dzieci (...), aby Słowu Bożemu ujmy nie przynoszono” (Tyt 2,3-5). W pracy wychowawczej rodzina nie może być pozostawiona sama sobie. Obowiązek wspierania i pomocy spoczywa również na państwie. „(...) pewne obowiązki i prawa przysługują państwu, ponieważ do niego należy organizowanie tego, czego wymaga wspólne dobro doczesne. Do jego zadań należy popieranie różnymi sposobami wychowania młodzieży, a mianowicie: ochrona obowiązków i praw rodziców oraz innych, którzy mają udział w wychowaniu, i dopomaganie im, przejmowanie wedle zasady pomocniczości wychowania w wypadku braku inicjatywy ze strony rodziców i innych społeczności, lecz z uwzględnieniem życzeń rodziców, ponadto zakładanie własnych szkół i instytutów, w miarę jak dobro wspólne tego wymaga”⁵. Trzeba jednak podkreślić,

³ Sobór Watykański II, *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim „Gravissimum Educationis”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, deklaracje, dekryty*, Poznań 2002, 1 (cyt. dalej: GE).

⁴ Tenże, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, Deklaracje, Dekryty*, Poznań 2002, 25.

⁵ GE, 3.

że państwo czy instytucje, które są w nim powołane do pomocy rodzinie, nigdy jej nie zastąpią. Dlatego pełnią one rolę pomocniczą. Rodzice korzystając z takiej pomocy, mogą określić najlepszy kierunek rozwoju dla swojego dziecka. Kierowani troską i miłością mogą wybrać szkołę, w której sposób nauczania będzie zgodny z ich sumieniem, nauką Kościoła i troską o odpowiedni wzrost intelektualny, duchowy i emocjonalny dzieci. Na pierwsze miejsce wysuwają się zatem szkoły katolickie, które wdrażają idee wychowania religijnego.

Ważne zadanie stoi również przed szkołami ponadgimnazjalnymi i wyższymi uczelniami, aby stały na straży dobrych obyczajów i wychowywały młode społeczeństwo do pełnienia w świecie zadań wynikających z ich powołania. Rozwijały ich talenty i charyzmaty dane przez Boga dla budowania świata zgodnego z Bożym zamysłem. Pisał o tym papież Benedykt XVI, że: „Trzeba także wysoko cenić dobro wspólne. Kochać kogoś, znaczy pragnąć jego dobra i działać skutecznie w tym kierunku. Obok dobra jednostek istnieje dobro związane z życiem społecznym osób: dobro wspólne. Jest to dobro «nas wszystkich», czyli poszczególnych osób, rodzin oraz grup pośrednich, tworzących wspólnotę społeczną”⁶. Wychowanie do przeżywania swojej wiary świadomie uchroni nas od niebezpieczeństwa materializmu i konsumpcjonizmu. Zagrożenia te są niszczycielskie w stosunku do wartości duchowych.

Papież Paweł VI również dostrzegł owe zagrożenia i wypowiedział się w encyklice *Populorum progressio*: „Lecz zdobywanie dóbr ziemskich może prowadzić ludzi do chciwości, do pożądania coraz większych bogactw, do chęci zwiększenia własnej potęgi. Chciwość może opanowywać jednostki, rodziny i narody zarówno ubogie, jak i bogate, wiodąc jedne i drugie do materializmu uciskającego ducha”⁷. Nie należy zatem oddzielać spraw dotyczących wychowania, ekonomii czy gospodarki od wartości. W kształtowaniu lepszego jutra człowiek musi współpracować z Bogiem. Wynika to również z dzieła stworzenia, gdzie człowiekowi został poddany świat jako zadanie i dar, w którym ma się rozwijać, być płodnym i kształtować się we współpracy z Bogiem i upodabniając się do Niego przez twórcze działanie. Gdy postawimy wyżej od człowieka świat, postęp czy technikę, skończyć się to może upadkiem człowieczeństwa. „Człowiek może oczywiście urządzić rzeczy ziemskie bez Boga, ale odrzuciwszy Boga, może je skierować tylko przeciw człowiekowi. Dlatego humanizm odłączony od wszystkich innych rzeczy z całą pewnością staje się nieludzki”⁸.

Idea chrześcijańskiego wychowania powinna przenikać rodziny, instytucje, szkoły i uczelnie wyższe. Promowanie życia, które w Bogu odnajduje swoją pełnię, pozwoli budować społeczeństwo otwarte nie tylko na lepszą przyszłość na

⁶ Benedykt XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”*, Watykan 2009, 7.

⁷ Paweł VI, *Encyklika „Populorum progressio”*, Watykan 1967, 18 (cyt. dalej: PP).

⁸ Tamże, 42.

ziemi, ale i na przyszłość związaną ze zbawieniem i życiem w komunii z Bogiem w niebie.

1.2. Wymiar społeczny i wychowawczy wspólnot religijnych i świeckich w nauczaniu Kościoła.

Kościół jako wspólnota osób ochrzczonych, wyznająca tę samą wiarę i uznająca zwierzchność papieża jest „(...) jednością «organiczną», analogiczną do jedności żywego i sprawnego ciała”⁹. Zrzesza ludzi różnych narodowości oraz jest otwarty na człowieka i świat. Wypełnia w ten sposób zadanie, które powierzył mu Chrystus: „(...) idźcie i nauczajcie wszystkie narody” (Mt 28,19). Chcąc wypełniać to zadanie jak najlepiej, apostołowie po zesłaniu Ducha Świętego, zanieśli Dobrą Nowinę do różnych społeczeństw. „Kiedy zaś dopełniło się dzieło, którego wykonanie Ojciec powierzył Synowi na ziemi (por. J 17,4), zesłany został w dzień Zielonych Świąt Duch Święty, aby Kościół ustawicznie uświęcał, i aby w ten sposób wierzący mieli przez Chrystusa w jednym Duchu dostęp do Ojca (por. Ef 2,18). On to właśnie jest Duchem życia, czyli źródłem wody tryskającej na żywot wieczny (por. J 4,14; 7,38-39); przez Niego Ojciec ożywia ludzi umarłych na skutek grzechu, zanim śmiertelne ich ciała wskrzesi w Chrystusie (por. Rz 8, 10-11)”¹⁰.

Pierwsze wspólnoty działały według podstawowych zasad życia społecznego. Wychowywały m.in. do dobra wspólnego. „Żaden nie nazywał swoim tego, co posiadał, ale wszystko mieli wspólne” (Dz 4,32). Wprowadzały w życie przykazanie miłości, które jest ukierunkowane na Boga i drugiego człowieka. Wspólnoty wypracowały również zasadę pomocniczości, w świetle której istniała głęboka współpraca międzyludzka. Zasadzie tej towarzyszył podział praw i obowiązków oraz tworzenie instytucji, które pomagały potrzebującym, chociażby św. Pawłowi „(...) bo do Tesaloniki nawet raz i drugi przysłaście na moje potrzeby” (Flp 4,16). Również zasada solidarności została wypracowana uwzględniając jednostki i społeczności w budowaniu dobra wspólnego i dobra osoby ludzkiej. Taki system funkcjonowania pierwszych wspólnot chrześcijańskich tworzył humanistyczny i personalistyczny porządek społeczny oparty również na zasadzie sprawiedliwości i miłości społecznej. Kościół wychowywał ludzi do innego stylu życia, do odpowiedzialnej postawy społecznej i budowania nieba już tu, na ziemi.

Czas Kościoła rozpoczął się wraz z przyjściem, czyli zesłaniem Ducha Świętego na apostołów zgromadzonych w jerozolimskim Wieczerniku wespół z Maryją, Matką Pana (por. Dz 1,14). Z biegiem czasu Kościół rozwijał się i rozszerzał na inne społeczeństwa. Kościół stawał się bardziej zhierarchizowany i uporządko-

⁹ Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja apostolska „Christifideles Laici”*, Watykan 1988, 20 (cyt. dalej: ChL).

¹⁰ Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen gentium”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, Deklaracje, Dekrety*, Poznań 2002, 4.

wany, świadom swoich celów i zadań w świecie. Na przełomie wieków widać, jak Duch Święty działa w Kościele, powołując ludzi i dając im charyzmaty do tworzenia wspólnot, zakonów, instytucji czy stowarzyszeń. Owe wspólnoty miały wychowywać człowieka do miłości przez wprowadzanie w życie idei założycieli. Ruchy wywołały ogromny wpływ na kształtowanie się Kościoła. W starożytności zatem osoby o silnych charakterach i szczególnym powołaniu tworzyły nieraz na bazie jakiejś grupy czynne lub kontemplacyjne rodziny zakonne. Z kolei średniowiecze przyniosło w tej dziedzinie dwa wielkie zakony: dominikanów i franciszkanów. Klasztory w średniowieczu były też najważniejszymi ośrodkami kultury, gdyż znajdowały się w nich szkoły i biblioteki, z których często korzystała ludność świecka. Klasztory stały się również ośrodkami produkcyjnymi. Kwitła sztuka rzemieślnicza i przyjmowały się wynalazki techniczne. Część tych wspólnot nie oparła się przemianom w świecie i przeszła do historii, zostawiając po sobie wielkie bogactwo pism i ludzi, którzy zostali beatyfikowani czy kanonizowani. Zostawiły po sobie żywy odcisk świętości i prowokację do podjęcia dyskusji na temat ich wkładu w obecny stan Kościoła. Część wspólnot, aktualna w swoim charyzmacie, trwa do dzisiaj, ubogacając Kościół.

W erze nowożytnej z kolei powstawało wiele bractw i świeckich instytutów. Sobór Watykański II oraz jego owoce odmieniły Kościół, wprowadzając do niego odżywcze tchnienie Ducha Świętego. Jego założenia otworzyły furtkę do jeszcze większego zaangażowania ludzi świeckich w działalność Kościoła. Zauważyć można powstawanie licznych grup, wspólnot, prądów, duchowości i ruchów. Wspólnoty w Kościele zawsze odgrywały ogromną rolę w społeczeństwie. Ubogacały je, służyły im i wypełniały konkretne zadanie, o którym mowa w *Christi-fideles laici*. „Zbawczą misję Kościoła w świecie realizują nie tylko ci, którzy czynią to na mocy święceń, ale także wszyscy świeccy, którzy na mocy chrztu i specyficznego powołania uczestniczą – każdy w sobie właściwym stopniu – w kapłańskim, prorockim i królewskim urzędzie Chrystusa”¹¹.

2. WYCHOWANIE RELIGIJNE W ZWIĄZKU HARCERSTWA POLSKIEGO

Troska o kompleksowe wychowanie młodego człowieka pięknie opisuje watra wędrownicza, która składa się z trzech płomieni palących się na polanach ogniska na zielonym tle. Wędrownicy po jej zdobyciu uświadamiają sobie, że trzy płomienie symbolizują kolejno hart ciała, rozumu i ducha, polana z kolei oznaczają służbę, szukanie swojego miejsca w społeczeństwie i pracę nad sobą. Ponadto ognisko jest symbolem ciepła, więzi i domu. Ułożenie ogniska wskazuje na długość jego palenia, a zielone tło to symbol wędrowki po różnych dziedzinach społecznej

¹¹ ChL 23.

aktywności¹². W wychowaniu do tak dojrzałej postawy przychodzi z pomocą Kościół. Jest on otwarty na współpracę i nawet deleguje kapelanów, których celem jest sprawowanie posługi religijnej na rzecz członków ZHP, działanie na rzecz ich rozwoju duchowego i religijnego na szczeblu hufcowym, chorągwanym, jak i ogólnopolskim¹³. Zatem Kościół czynnie współuczestniczy w wychowaniu do odpowiedzialności i społecznej dojrzałości. Uczy, jak szanować godność człowieka i realizować cele ZHP.

2.1. Idea wychowania w Związku Harcerstwa Polskiego

Podstawowym zadaniem, jakie stawia przed sobą Związek Harcerstwa Polskiego jest wychowywać. W harcerstwie wiara stanowi bardzo ważną rolę w realizacji tego celu i kształtowaniu odpowiedzialnych postaw u młodych ludzi. Wychowanie dotyczy życia rodzinnego, koleżeńskiego, społecznego i duchowego. Zdobywa się je przez stosowanie odpowiednio dobranej do wieku metodyki. Podkreślane jest to szczególnie w podręcznikach do pracy w drużynach: „Tak budujemy organizację, układamy pracę, tworzymy program czy dzielimy zadania, aby umożliwić wszechstronny – duchowy, emocjonalny, intelektualny, społeczny i fizyczny – rozwój”¹⁴. Związek Harcerstwa Polskiego wykonuje wspaniałą pracę na rzecz wychowania młodzieży i dzieci. Wskazuje im drogę wartości i lepszego życia. Towarzyszy im, będąc w niej kompasem wskazującym właściwy kierunek rozwoju. Kształtuje w młodych ludziach kreatywność i pomysłowość, którą mogą wykorzystywać na zbiórkach, biwakach czy obozach. Rozwijana jest w nich odpowiedzialność za siebie, powierzone zadania i druhów z drużyny. Przez wypełnianie zadań wynikających ze stopni lub sprawności harcerskich dokonuje się zwiększenie ich aktywności w społeczeństwie, a co za tym idzie, rozwija to odpowiedzialność za przyszłość narodu, patriotyzm i troskę o przyrodę, w której żyjemy.

Pierwszym miejscem w ZHP, w którym młody człowiek jest wychowywany jest drużyna. Drużyny wchodzi w skład hufców, a następnie hufce należą do chorągwi, a one tworzą struktury ogólnopolskie. Chciałbym jednak skupić się na drużynie, bo w niej ma miejsce największy rozwój młodego człowieka. ZHP zrzesza dzieci i młodzież w różnych grupach wiekowych: gromady zuchowe (uczniowie klas 0–III), drużyny harcerskie (uczniowie klas IV–VI), drużyny starszoharcerskie (uczniowie gimnazjum), drużyny wędrownicze (wiek 16–25) i drużyny wielopoziomowe. Na czele każdej drużyny stoi drużynowy, który jest

¹² Por. <http://harcbook.info/index.php/symbolika/articles/symbolika-wedrownicza.html> (dostęp z dnia 21 maja 2015 r.).

¹³ Por. Uchwała Głównej Kwatery ZHP, nr 17/2002 z dnia 11 kwietnia 2002 r.

¹⁴ E. Kulczyk-Prus, M. Wrzosek, *Uczestniczyć w grze – poradnik drużynowego drużyny harcerskiej*, Łódź 2011, s. 18.

opiekunem i odpowiedzialnym za wychowanie podopiecznych. Drużynowy posiada przyboczny, który pomaga mu w formacji drużyny. Ponadto w drużynie powoływane są osoby, takie jak: skarbnik, kronikarz i inne w zależności od potrzeb. Praca w drużynie opiera się na odpowiedniej metodyce. „Metodyka to zestaw instrumentów metodycznych służących do realizacji harcerskiego systemu wychowawczego, dostosowujących elementy metody do odpowiedniego poziomu wychowanków”¹⁵. Do instrumentów metodycznych zaliczamy: próbę na harcerza, zdobywanie stopni, sprawności i wykonywanie zadań zespołowych. Harcerze uczestniczą w cotygodniowych zbiórkach, zdobywaniu nowych umiejętności i kształtowaniu postaw obywatelskich, społecznych, patriotycznych i ekologicznych. Każda drużyna ponadto ma odrębną obrzędowość, nazwę, proporzec, bohatera, godło i zwyczaje. Daje to poczucie odrębności i wyrabia tożsamość danej drużyny.

Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim Soboru Watykańskiego II rozróżnia dwa rodzaje wychowania, które w harcerstwie mają również swoje zastosowanie. Pierwsze, właściwe każdemu człowiekowi jako „cieszącemu się godnością osoby”, tzn. wychowanie ludzkie, które stanowi bazę dla wychowania nadprzyrodzonego; oraz drugie, przeznaczone dla chrześcijan „odrodzonych z wody i Ducha Świętego”. Pierwszy z nich zmierza do „pełnego rozwoju osoby ludzkiej”, natomiast celem drugiego jest „stopniowe wprowadzanie ochrzczonych w tajemnicę zbawienia, by stawali się z każdym dniem coraz bardziej świadomi otrzymanego daru wiary”¹⁶.

W wychowaniu do wiary harcerzom powinien nieustannie towarzyszyć Jezus Chrystus, który jest pierwszym pedagogiem i wychowawcą. Pokazanie Jezusa jako „drużynowego”, który wychowuje, pomaga i uczy sprawi, że młody człowiek będzie Go szukał i znajdzie Go w sakramentach i w Kościele. Nawiązanie relacji z Bogiem wzbudzi pragnienie nawrócenia jako daru trwania przy Bogu. Odkryje to przed młodym człowiekiem tajemnicę Chrystusa i jego odkupieńczej śmierci i to, że jest On nadal obecny w swoim Kościele, który jest Mistycznym Ciałem Chrystusa. W tym właśnie Ciele żywimy się Słowem, Ciałem i Krwią Zbawiciela. Ta tajemnica staje się coraz bliższa, a my bardziej świadomi ludzkiej egzystencji i sensu życia.

Wychowywanie harcerzy do świadomego przeżywania wiary zmotywuje ich do walki ze złem i jego przejawami, pomoże wykształtować prawe sumienia, które będą w stanie odróżnić dobro od zła. Sam założyciel skautingu Lord Baden-Powell pisał w swojej książce: „Chłopców można i należy uczyć religii, ale nie można tego robić ani mdło, ani też jakimiś sposobami tajemniczymi i ponurymi. Chłopiec z całą chęcią podda się jej, jeśli się mu ją okaże od strony heroicznej

¹⁵ Tamże, s. 31.

¹⁶ Por. GE 2.

oraz jako codzienną sprawę porządnego człowieka¹⁷. Z kolei Aleksander Kamiński, wspaniały pedagog i działacz ZHP, pisał tak: „Wychowanie religijne operuje nie nauczaniem słownym, lecz przeżyciem i czynem, a centrum oddziaływania stanowi nie dogmat, lecz osobowość Jezusa Chrystusa¹⁸”.

2.2 Wychowanie religijne w drużynie

W Przymierzeniu Harcerskim jest jasno powiedziane: „Mam szczerą wolę całym życiem pełnić służbę Bogu i Polsce, nieść chętną pomoc bliźnim i być posłusznym Prawu Harcerskiemu¹⁹”. Bóg pojawia się w części konstytutywnej harcerstwa. Według niektórych podręczników, Bóg nie jest uznawany jako Osoba. W Przymierzeniu nie nawiązuje się do chrześcijaństwa i Boga w Trójcy Jedynej. Za słowem Bóg stoi również każda religia, jaką harcerz wyznaje, niekoniecznie katolicka. „Pełnić służbę Bogu w przymierzeniu harcerskim oznacza: Bóg stanowi uosobienie najwyższych ideałów, takich jak miłość, prawda, dobro, sprawiedliwość, wolność, piękno, przyjaźń i braterstwo, wiara, nadzieja. Ideały te łączą wszystkich ludzi dobrej woli, niezależnie od pochodzenia, narodowości, wyznania. Wywodzą się z norm moralnych opartych na uniwersalnych, etycznych i kulturowych tradycjach chrześcijaństwa²⁰”. I choć wydawać by się mogło, że Osoba Boga wpisana w przymierzenie harcerskie powinna prowadzić harcerzy przez życie, to w rzeczywistości nie zawsze tak się dzieje.

Zauważyć można pewne zagrożenie, a mianowicie laicyzację środowisk harcerskich w Polsce. Boga spycha się na kolejne miejsca w życiu i formacji młodych ludzi. Powoduje to niekiedy relatywizm w wartościach. Jan Paweł II wielokrotnie podkreślał w przemówieniach do harcerzy o zachowaniu jedności, tożsamości religijnej i wielkiej roli Boga w kształtowaniu młodego serca. „Dzisiejszemu światu potrzeba czytelnego świadectwa wiary, nadziei i miłości. Potrzebuje go zwłaszcza młodzież, której przypadnie żyć w trzecim tysiącleciu. Organizacja harcerska, zachowując ideał, który przyświecał założycielom, wychowuje młodzież w duchu tradycji chrześcijańskich i narodowych, wdraża do podejmowania odpowiedzialnych zadań, uczy poszanowania całego dzieła stworzenia, a nade wszystko godności każdego człowieka²¹”.

Niezbędne jest również kształtowanie u harcerzy postawy modlitwy indywidualnej i liturgicznej. Apele wieczorne i poranne przeplatane modlitwą oraz

¹⁷ B. Powell, *Skauting dla chłopców*, Kraków 2010, s. 299-300.

¹⁸ A. Kamiński, *Nauczanie i wychowanie metodą Harcerską*, Warszawa 2001, s. 239-241.

¹⁹ <http://media.zhp.pl/przymierzenie-harcerskie.html> (dostęp z dnia 1 kwietnia 2015 r.).

²⁰ Wydział Harcerski GK ZHP, *Harcerz i harcerka zarys metodyki*, Warszawa 2003, s. 6.

²¹ *Słowo Jana Pawła II do delegacji Związku Harcerstwa Polskiego*, 30 sierpnia 1996 r., w: <http://www.arch.papiez.zhp.pl/index.php?do=standard&navi=0053,0006,0005> (dostęp z dnia 22 maja 2015 r.).

uczestnictwo we mszach św. niedzielnych i tych w czasie harcerskich uroczystości, ma wielki wpływ na budowanie dojrzałej wiary. Mówienie o Chrystusie, jego czynach oraz wielkiej miłości Boga do człowieka może wzbudzić w harcerzach chęć otwarcia się na Jezusa. Takie praktyczne zastosowanie wiary pomoże ocenić stan ducha i odpowiedzieć sobie samemu na ważne pytania o sens i cel życia. Wnikanie w siebie i stawianie sobie za wzór Jezusa Chrystusa, szukanie wiedzy na temat wiary i rozwijanie jej przyczyni się z pewnością do kształtowania w sobie religijnego myślenia i odpowiedniej postawy.

Poprzez doświadczenie Boga i nawiązanie z Nim relacji harcerze stają się głosicielami Dobrej Nowiny, tak jak pierwsi apostołowie. Jezus ich powołał z prostego ludu, a kiedy zmartwychwstał, nappełnił ich Duchem Świętym i otrzymali dary, które ich uzdolniły do bycia świadkiem, co zakłada świadome wyznanie wiary. „«Wierzę w Boga» – to pierwsze stwierdzenie wyznania wiary jest także najbardziej podstawowe. Cały Symbol wiary mówi o Bogu, a jeśli mówi również o człowieku i o świecie, to czyni to w odniesieniu do Boga”²². Trzeba pamiętać przy tym o bardzo ważnej rzeczy, że harcerstwo nie jest wspólnotą przykościelną i obowiązują w niej inne zasady. Dużym błędem jest postrzeganie ZHP jako KSM-u, Oazy lub innej grupy przykościelnej. Wiara ma przenikać życie i formację harcerzy, a nie zamykać czy ograniczać. Powinna właściwie formować ich sumienia, które dalej dadzą właściwy osąd rzeczywistości i wybiorą to, co Boże. „W harcerstwie na wychowanie religijne zwraca się wielką uwagę, przy czym zawsze stawia się rzecz na płaszczyźnie chrześcijańskiego sposobu życia i postępowania w duchu Ewangelii”²³.

Kolejną ważną rzeczą w harcerstwie są znaki, symbole oraz obrzędowość. Właściwe wychowanie w tej materii zaowocuje postawą szacunku do symboli oraz obrzędów religijnych czy państwowych. Ukazanie liturgii w kontekście znaków i symboli oraz ich wytłumaczenie pozwoli na jeszcze lepsze ich zrozumienie. „Bóg wie, że my, ludzie, nie jesteśmy jedynie istotami duchowymi, ale też cielesnymi. Potrzebujemy znaków i symboli, aby poznać i określić rzeczywistości duchowe albo wewnętrzne”²⁴. W harcerstwie szczególnie ważne są: Harcerski Krzyż i Lilijka. W obrzędowości harcerskiej oraz liturgii istnieją znaki i symbole, które naprowadzają nas na konkretne treści. Ich niezajomość powoduje, że stają się one dla nas nieczytelne i obce. Dla przykładu Krzyż Harcerski jest bezpośrednim nawiązaniem do chrześcijaństwa. Symbolizuje ofiarę, poświęcenie, ale też nadzieję i wiarę w lepszy świat. Krzyż Harcerski wzorowany jest na krzyżu rycerskim i orderze *Virtuti Militari* – najstarszym polskim orderze wojskowym. „I kto nie bierze krzyża swego, a idzie za mną, nie jest mnie godzien” (Mt

²² *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994, 199 (cyt. dalej: KKK).

²³ Jan Paweł II, *Nauczanie i wychowanie...*, dz. cyt., s. 239-241.

²⁴ KKK 1145-1152.

10,38). Również Harcerska Lilijka jest bardzo wymowna w swoim znaczeniu, a symbolizuje najlepsze cechy ludzkie, takie jak: uczciwość, honor, prawdomówność, czystość. Symbolizuje doskonałego harcerza. „Wreszcie, bracia, myślcie tylko o tym, co prawdziwe, co pocziwe, co sprawiedliwe, co czyste, co miłe, co chwalebne, co jest cnotą i godne pochwały” (Flp 4,8). Wiara nacechowana jest symbolami i znakami, które należy poznawać i przyjmować. Znaki te są jak ślady zostawione przez Boga, a prowadzą do jeszcze głębszego poznania tego, co niewidziane, a co próbujemy zrozumieć.

Trzeba zatem sprawę ożywienia życia religijnego w harcerstwie wysunąć na pierwszy plan, zachowując zarazem tożsamość harcerską. Wychować można wtedy młodych ludzi na wiernych synów oraz córki Kościoła i Polski, którzy będą kształtować los Ojczyzny, Kościoła i całego społeczeństwa.

ZAKOŃCZENIE

W Związku Harcerstwa Polskiego żyje duch wiary. Nie jest on wolny od niepowodzeń, ale mimo wszystko jest nieustannie żywy i płonący. Na zjazdach, uroczystościach i biwakach sprawowana jest msza św., na której śpiewana jest modlitwa harcerska. Z kolei dzień harcerski często kończy się modlitwą lub rachunkiem sumienia. Harcerze wpatrują się w Chrystusa, w którym widzą zarówno Zbawiciela, jak i przyjaciela. Jest On dla nich przewodnikiem przez życie. Wiara pozwala harcerzom odnaleźć swoją tożsamość i pomóc odpowiedzieć na najważniejsze pytania dotyczące świata i żyjącego w nim człowieka. Wiara pomaga kształtować swoje wnętrze i ukierunkowywać na służbę, którą mogą realizować względem Boga, Ojczyzny i drugiego człowieka.

Przyjęcie Chrystusa do drużyny, jako tego, który będzie prowadził harcerzy, uchroni ich przed sekularyzmem, a ukierunkuje na cel życia, jakim jest zbawienie. Umożliwi również dobre kształtowanie swojego sumienia i uniknięcie relatywizmu moralnego. Przyjęcie w pracy wychowawczej przykazań oraz moralności, które wypływają z prawd objawionych, pozwoli w pełni wypracować w sobie postawę troski i obowiązku. Stawiając Boga na pierwszym miejscu, harcerze budują Polskę opartą na mocnym i trwałym fundamencie.

Bibliografia

- Benedykt XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”*, Watykan 2009.
- Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja apostolska „Christifideles Laici”*, Watykan 1988.
- Kamiński A., *Nauczanie i wychowanie metodą Harcerską*, Warszawa 2001.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994.
- Kulczyk-Prus E., Wrzosek M., *Uczestniczyć w grze – poradnik drużynowego zespołu harcerskiej*, Łódź 2011.
- Miszewski W. (red), *Błogosławiony ks. Stefan Wincenty Frelichowski*, Toruń 2003.
- Paweł VI, *Encyklika „Populorum progressio”*, Watykan 1967.
- Powell B., *Skauting dla chłopców*, Kraków 2010.
- Słowo Jana Pawła II do delegacji Związku Harcerstwa Polskiego*, 30 sierpnia 1996 r., w: <http://www.arch.papiez.zhp.pl/index.php?do=standard&navi=0053,0006,0005> (dostęp z dnia 22 maja 2015 r.).
- Sobór Watykański II, *Konstytucje, Deklaracje, Dekrety*, Poznań 2002.
- Statut Związku Harcerstwa Polskiego*, Warszawa 2012.
- Wydział Harcerski GK ZHP, *Harcerz i harcerka zarys metodyki*, Warszawa 2003.

Streszczenie

Wychowanie religijne w Związku Harcerstwa Polskiego bazuje na doświadczeniu wspólnoty, a także na komunikowaniu wartości i zasad definiujących tożsamość członków organizacji. Mówiąc o wspólnotcie, wskazuje się na grupę, która jest przyporządkowana dobru ojczyzny warunkującemu wzrost ogółu w doskonałości. W zakresie wartości i zasad swoistym fundamentem jest natomiast miłość, która obliuguje do bezinteresownej służby, jak też do kształtowania więzi braterstwa. Pełna tożsamość harcerza jest możliwa do określania przy odniesieniu do chrześcijaństwa. Brak relacji do nauki i tradycji ewangelicznej kształtuje jednostronny obraz tej organizacji. W niniejszym opracowaniu oparto się na dokumentach Związku Harcerstwa Polskiego, jak też na nauczaniu Kościoła w kwestii wychowania.

Słowa kluczowe: *wychowanie, Związek Harcerstwa Polskiego, religijność, Kościół, państwo*

Summary

Religious Education in the Polish Scouting Organization

The religious education in the Polish Scouting Organization is based on the community experience as well as the values which determine the specific identity of the movement members. When it comes to the community, it is defined as an entity whose aim is the good of the Fatherland which is the condition for the growth of the entire nation. When it comes to the values, the superior one is the charity which entails selfless service to others and strengthening the bonds of friendship. The complete axiological identity of a scout can be understood only in relationship to Christianity. Without this religious perspective inspired by the Gospel teaching and tradition only an incomplete view on the scouting movement could be obtained. This paper is based on the Polish Scouting Organization documents and the Church's teaching on education.

Keywords: *education, Polish Scouting Organization, religiousness, Church, state*